

Na rozloučenou s prof. dr. Janem Chloupekem, DrSc.

MARIE KRČMOVÁ
(Brno)

Krátce před uzávěrkou tohoto čísla přišla smutná zpráva, že dne 7. října 2003 skonal ve věku 75 let emeritní profesor brněnské univerzity prof. PhDr. Jan Chloupek, DrSc. Věnoval se především češtině, jeho podnětné myšlenky však byly inspirující i pro lingvisty zabývající se ostatními slovanskými jazyky.

Celkový vědecký profil zesnulého představila v časopise *Stylistyka* (roč. 1998) stať k jeho sedmdesátinám z pera doc. dr. Evy Minářové, CSc., z brněnské univerzity. Z ní je patrné, že vědecký zájem zesnulého byl poměrně široký: v bibliografii najdeme stati dialektologické, syntaktické, práce vyjadřující se v problematice současného spisovného jazyka, studie týkající se teorie národního jazyka a konečně studie stylistické. Právě tento okruh je i v centru zájmu čtenářů *Stylistiky*.

Cesta, kterou se Chloupek ke stylistice dostával, vedla od empirického poznání a popisu dialektů východomoravského regionu, především jejich větné stavby, ke zkoumání obecných aspektů mezilidské komunikace a jejich odrazu ve struktuře jazykových útvarů. Odtud pak pokračoval myšlenkový proud ke studiím věnovaným obecněji syntaxi spontánním mluveného projevu a dále k rozvíjení teorie národního jazyka, pro niž měl Chloupek vždy oporu v široké znalosti jazykového dění v geograficky okrajových částech území českého národního jazyka, kde se jazyková situace jeví jinak než z centra. Tato cesta vedla i ke stylistice chápané široce jako obor zabývající se užíváním všech výrazových prostředků národního jazyka v nejrůznějších komunikačních situacích. Na rozdíl od tradičního pohledu vycházejícího od jazyka textů psaných a veřejných, tj. textů celospolečenské povahy (a mnohdy primárně textů literárních), přichází tak Chloupek z jiného směru, jakoby "odspodu", od konkrétních komunikátů, jejich jazyka a celkového utváření. Z tohoto základu dospívá k zobecnění, které je sice srovnatelné s (v českém prostředí) tradičním chápáním funkčních stylů, ve

skutečnosti však ukazuje poněkud jiný pohled na předmět zájmu. Jeho chápání stylu ostatně ukázal i jeho příspěvek *Koncepce stylu a předmět stylistiky* ve "Stylistyce" IV, 1995. Významné v Chloupkově přístupu k problému je, že chápe celý proces utváření stylu textu jako pohyb na dichotomicky chápané ose výrazových kategorií (mluvnost-psanost, intimnost – veřejnost, oficiálnost – neoficiálnost, situační zakotvenost – situační nezakotvenost atd.), jimž odpovídá tendence v užívání výrazových prostředků na ose spisovnost-nespisovnost; jako určující se přitom v jeho pojetí jeví dichotomie modelovosti a nemodelovosti vyjadřování: v "modelových" textech, tedy textech s poměrně pevnou normou užívání výrazových prostředků, je spisovnost pravidlem. Toto pojetí se jeví jako nosné zvláště v jeho studiích o publicistickém stylu, pro něž pokládá za určující proces trvalé automatizace a aktualizace výrazových prostředků, který odpovídá jak procesu geneze publicistických textů, tak faktoru, který je především konstituuje, potřebě předání informace současně s formováním postoje příjemce. Právě zrušení modelů je pak, jak naznačuje v jiné studii, živnou půdou pro specifika stylu současné krásné literatury, která se tak stává i výpovědí o celkovém stavu jazyka a normách jeho mimouměleckého užívání své doby.

Do vývoje oboru zasáhl Chloupek kromě jednotlivých studií také jako vedoucí autorského kolektivu *Stylistiky češtiny*, která v r. 1991 vyšla jako základní práce (a současně vysokoškolská učebnice) oboru. Text podobného typu v české lingvistice velmi chyběl, protože *Základy české stylistiky* A. Jedličky a kol. (1971) byly vinou normalizace vyřazeny z knihoven a kolektiv autorů je pak již neinovoval. Pro *Stylistiku češtiny*, která je spíše kolektivní monografií odrážející i osobní přístup jednotlivých členů kolektivu (vedle Jana Chlouпка Marie Čechová, Marie Krčmová a Eva Minářová), vytvořil Chloupek celkovou koncepci – chápání stylu jako důsledku vybraných promluvových faktorů, které v komunikaci jistého typu dominují. Vnesl do ní jako integrální součást poznání také své poučení o současné stratifikaci českého národního jazyka, a také zpracoval některé další pasáže. Knížka byla kladně přijata a svůj účel výborně plnila. V dalších letech se ukázala potřeba její inovace, daná jak vývojem oboru, tak skutečností, že stylistika operuje s materiálem současných textů a v průběhu 90. let 20. století se normy českého vyjadřování značně změnily. Autorský kolektiv pak (již pod vedením Marie Čechové) vydává *Stylistiku současné češtiny* (1997) a *Současnou českou stylistiku* (2003). V nich jednotliví autoři své pasáže znovu promýšlejí, do celku přibývají další studie. Také Chloupek aktualizuje své úseky textu, zejména rozšiřuje pohled na oblast stylu prostorestředlovacího, kde se jeho původní vytčení mluvenosti jako konstituujícího faktoru projevu ukazuje v nové situaci jako nedostačující. Nově koncipuje i výklad o

příznakovosti prostředků syntaktických. Nad teoretickými otázkami stylu se zamýšlí i v dalších studiích.

Zájem o jazyk a styl spontánních mluvených projevů ukazuje i jeho podíl v kolektivních monografiích *Mluvená čeština na Moravě* (1997) a *Tváře češtiny* (2000). Dokumentuje, že zájem o obor a schopnost vyjadřovat se k jeho aktuálním otázkám jej provázel až do posledních dnů.

Účastníci konferencí o stylistice nebo o mezilidské komunikaci se setkávali s Chloupekem i při jejich jednáních. Těchto příležitostí však ubývalo, neboť tomu bránil jak věk, tak zdravotní stav. Je škoda, že tak mladší kolegové nemohli osobně poznat jeho vstřícnost, schopnost diskutovat na oficiální úrovni i v kuloárech o věcech vědy i všedního dne, jeho ochotu podílet se o své postřehy a přijímat myšlenky a nápady kolegů, a to i těch nejmladších. Chloupek byl totiž také vynikajícím učitelem na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity a v 90. letech na Slezské univerzitě v Opavě a na Ostravské univerzitě. Byl navíc chápavým oponentem vědeckých prací různého typu a citlivým recenzentem. A také člověkem, který dovedl teorii přiblížit praxi a zprostředkovat ji laikům, kteří mohli nejen uspokojit svůj zájem, ale i rozvinout vlastní kulturu vyjadřování.

Nejen díky novému promýšlení teoretických problémů a jejich praktické aplikaci, ale i díky lidskosti v slovech a činech zůstane v naší paměti.

Výběrová bibliografie Jana Chloupeka vyšla v jubilejní stati E. Minářové ve "Stylistyce" VII, 1998, s. 406-411. Připojujeme zde k ní dodatek za poslední roky.

1997

Mluvená čeština na Moravě. Ostrava: Spisy FF OU, 1997. Davidová, D. (ed.). Autorský podíl: Východomoravská oblast, s. 52-74 a významný podíl na Úvodu (5-9) a Závěru (132-142).

Stylistika současné češtiny. Praha: ISV nakladatelství, 1997. M. Čechová, J. Chloupek, M. Krčmová, E. Minářová. Autorský podíl: O jazyku a komunikaci, s. 7-9; Dichotomie formy (spisovnost-nespisovnost) a dichotomie funkční, s. 14-21; Normy, s. 21-28; Diferenciace a stratifikace národního jazyka, s. 36-48; Slohová charakteristiky prostředků syntaktických, s. 116-121; Mluvenost jako konstituující faktor projevu, s. 132-147.

Stylistika pro učitele. Ostrava: OU, 1997. Spolu s D. Kreiselovou.

1998

Komunikační oblast přestědlovací. In: *Jazyk a kultura dorozumívání : Milanu Jelínkovi k pětasedmdesátinám*. P. Karlík, M. Krčmová (eds.). Brno: Nakladatelství MU, 1998, s. 43-48.

1999

Proměny slohových norem dnešní češtiny. *Universitas Ostraviensis, Acta facultatis philologicae. Jazykověda. Linguistica 2*. Ostrava 1999, s. 89-99 (spolu s M. Krčmovou).

Slohová platnost syntaktické synonymie. *SaS*, 60, 1999, s. 88-91.

2000

Tváře češtiny. Ostrava: Spisy FF OU, 2000. I. Bogoczová aj. Autorský podíl: Úvod, s. 9-19 (spolu s M. Krčmovou); Slohová výstavba textu, s. 77-90.

Variabilita ustného českého jazyka, osobeno v Moravii i v Slezii. *Jazyk kak sredstvo transljácii kultury*. G.P. Neščimenko (ed.). Moskva: Nauka, 2000, s. 220-228.

2003

Jazyk národní. *Encyklopedický slovník češtiny*. P. Karlík, M. Nekula a J. Pleskalová (eds.). Praha: NLN, 2003, s.192-194.

Současná česká stylistika. Praha: ISV nakladatelství, 2003. M. Čechová, J. Chloupek, M. Krčmová, E. Minářová. Autorský podíl: O jazyku a komunikaci, s. 15-17; Dichotomie formy (spisovnost-nespisovnost) a dichotomie funkční, s. 23-30; Normy, s. 30-36; Diferenciace a stratifikace národního jazyka, s. 45-58; Slohová charakteristika prostředků syntaktických, s. 132-137; Mluvenost jako konstituující faktor projevu, s. 154-174.